

POGLABLJANJE MATERIALNE NEENAKOSTI MED ŠTUDENTKAMI IN ŠTUDENTI V ČASU EPIDEMIJE IN RAZMISLEKI O DRUŽBENI VLOGI SOCIALNE PEDAGOGIKE

15

DEEPENING OF ECONOMIC INEQUALITY AMONG
STUDENTS DURING THE EPIDEMIC AND REFLECTION
ON THE SOCIAL ROLE OF SOCIAL PEDAGOGY

Špela Razpotnik, dr. soc. ped.

*Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana
spela.razpotnik@pef.uni-lj.si*

Darja Zorc Maver, dr. soc. ped.

*Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana
darja.zorc-maver@pef.uni-lj.si*

POVZETEK

Članek sledi predpostavkam, da so se v obdobju epidemije, zapiranja javnega življenja in posledic, ki jih le-to prinaša posameznikom in skupnostim, poglobile in zaostrole neenakosti na različnih področjih, četudi so bile prisotne že pred epidemijo.

Avtorici zanima, kako se je domnevni razkorak, ki je bil prisoten že prej, pri študentski populaciji poglobil v obdobju

prekinjenega izobraževanja. Razkorak lahko opazujemo na različnih področjih. V članku naju najbolj zanima razkorak v smislu ekonomske neenakosti, ki predstavlja podlago za številne druge neenakosti (npr. na področju učnih dosežkov, dosežene izobrazbe, mogočih vizij prihodnosti). Dotakneva se tudi povezave materialnega položaja z vidika psihosocialnega blagostanja študentk in študentov z občutkom obvladovanja življenja med epidemijo ter zmožnosti za osmišljanje študija in širše – prihodnosti. V članku proučujeva, kako je pandemija stopnjevala prejšnje neenakosti, posledica česar je ponovno poglobljanje odvisnosti študentov in študentk od staršev in domačega okolja.

Rezultati raziskave so potrdili domneve, da se je izobraževanje, tudi visokošolsko, izkazalo za razmeroma tog sistem, ki – posebej v obdobjih, ko zavladajo izredne razmere in v njih prednjači javnozdravstveni diskurz – ne omogoča razvoja še kako potrebnih prožnih pristopov. Rezultati še posebej pokažejo, da se visokošolski prostor ne uspeva v zadostni meri zoperstaviti pastem neenakosti, ki jo obdobje epidemije kot tudi sicer obstoječ problem le še pogloblja. Na podlagi tega je v sklepnem delu odprt razmislek, kako naj socialnopedagoška stroka po epidemiji, ko javnozdravstveni diskurz ni več edini merodajni, vzpostavlja svoj družbenokritični diskurz ter z njim sooblikuje nove poglede, ki bodo podpirali razvoj množstva odzivov za podporo tudi najranljivejšim.

KLJUČNE BESEDE: *prekinjeno izobraževanje, pandemija, visokošolski prostor, življenjski poteki, neenakost, socialno-ekonomski status, individualizem, socialna pedagogika.*

ABSTRACT

The article follows the assumption that during the epidemic and the closure of public life with all its consequences for individuals and communities, inequalities have deepened and become more pronounced in various areas, despite their presence before the epidemic.

The authors are interested in how the alleged pre-existing gap within the student population deepened in the period of disrupted education. The gap can be observed in different areas. The article principally addresses the gap in terms of economic inequality, which forms the basis for a number of other inequalities (e.g. in the field of learning achievements, level of education achieved, possible visions of the future). In addition, the authors touch upon the link between economic status from the viewpoint of the psychosocial well-being of students and the sense of control over one's life during the epidemic, and the capacity to give meaning to their studies and the future. The article sheds light on how the pandemic intensified pre-existing inequalities, which result again in increased dependence of students on parents and the home environment.

Research results confirmed the assumption that education, including higher education, proved to be a relatively rigid system which, especially during crisis situations with public health being at the forefront of the discourse, does not allow for the development of much-needed flexible approaches. In particular, the results show that higher education is not sufficiently successful in counteracting the pitfalls of (already present) inequality which the epidemic has further deepened. On this basis, the conclusion includes a reflection on how, following the epidemic when the public-health discourse is no longer the authoritative one, the socio-pedagogical profession should establish its own socially critical discourse and thus co-create new perspectives that will support the development of a multitude of responses to support the most vulnerable.

KEYWORDS: *disrupted education, pandemic, higher education, life courses, inequality, social economic status, individualism, social pedagogy.*

UVOD

»Katastrofalno poslabšanje, predvsem kar se tiče zaprtja študentskih domov in denarnega dodatka 2 x 150 €, ki je zadostoval za eno najemnino privat sobe v L.J. Sramota za državo. Tudi psihično počutje je na dnu, razkrhali so se odnosi, zmanjšala se je motivacija za učenje, ker ni nobene perspektive več. Tudi ob uspešnem zaključku študija ni primernih delovnih mest. Zaposlitev bom sigurno iskala v tujini in upam, da se še dolgo časa ne bom vrnila nazaj v Slovenijo.« (izjava iz nabora odprtih odgovorov na koncu anketnega vprašalnika)

Ukrepi, ki so jih vlade med pandemijo po vsem svetu sprejele z namenom omejevanja širjenja virusa, so rezultirale v zaprtju mnogih institucij, izobraževalnih ali delovnih prostorov, s tem pa povzročile občutno zmanjšanje socialnih interakcij. Na temo odzivov šolskega prostora na epidemijo so bile opravljene tudi nekatere domače raziskave. Skubic Ermenc, Kalin in Mažgon (2021) so se v svoji raziskavi ukvarjale z vidikom vodenja šol in iskale dobre prakse, izpostavljene s strani ravnateljev. Le-ti na splošno menijo, da so se šole odzvale hitro in omogočile nadaljevanje šolanja brez prekinitve (kar je v nasprotju z nekaterimi drugimi vidiki, omenjenimi kasneje v tem članku), ugotavljajo pa, da so se pristopi, ki so jih vodstva podvzela, zelo razlikovali med seboj in da je reševanje izzivov v tem času od njih zahtevalo veliko mero improvizacije, če so želeli biti uspešni in učinkoviti. Černe in Antić (2021) se ukvarjata z razmerjem med odločevalci v pandemiji in stroko ter na podlagi pogovorov s strokovnjaki ugotavljata, da so bile poteze, ki jih je kot ukrepe izvajala vlada, neusklajene s stroko. Predstavljamo si lahko, da so iz tega izšle mnoge praktične posledice za šolajoče, ki še do danes zagotovo niso v polni meri neprepoznane, kaj šele odpravljene.

Članek avtorjev Darmody idr. (2020) reflektira posledice globalne pandemije na življenje mladih ljudi iz različnih družbenih skupin, pri čemer se posebej osredotoča na področje izobraževanja. Najočitnejše in največkrat omenjene posledice zaprtja institucij so ravno učni zaostanki, takoj za njimi pa se v študijah pojavlja dejavnik širjenja razkoraka v znanju (prav tam). Raziskava avtorice Cook idr. (2021) s področja Avstralije ob tem pokaže, da je raven

družinske podpore, ki so jo študenti imeli na voljo, ključna za to, kakšno izkušnjo epidemije so imeli. Povezati družinsko ozadje z izkušnjo epidemije je tudi osrednji namen pričujočega članka.

Številne razpoložljive analize (npr. Volkmer in Werner, 2020; Kortmann in Schulze, 2020) kažejo, kako družbene strukture prispevajo k neenakosti in nepravičnosti. Pandemija deluje kot katalizator, ki neenakosti dela bolj vidne. V socialni neenakosti (vključno z rasizmom in drugimi oblikami družbene diskriminacije ter izključenosti) se torej odražajo posledice pandemije (Geier, 2020). Pandemija je s svojim hitrim širjenjem po svetu povzročila trpljenje in strah, spremenila obstoječe družbene strukture, razkrila že prej tleče probleme, povezane s procesi globalizacije, ter pomagala pri proizvajanju »zmagovalcev in poražencev brez primere«, piše Schmidbauer (2020, str. 16). Vodila je v krepitev družbene in globalne neenakosti, prikrajšane potisnila še globlje, brezupne pa oropala upanja na priložnosti. Raziskave s področja pandemije v povezavi z visokim šolstvom razkrivajo pomen pripisovanja posebne skrbi ravno socialnim dimenzijam visokega šolstva (doslej v diskurzih o visokem šolstvu pretežno spregledanim), kar bi lahko pomagalo pri podpiranju najbolj ranljivega dela študentske populacije.

Na podlagi rezultatov ankete bova preverili, ali se teze o poglobljanju neenakosti v obdobju pandemije odražajo tudi na našem vzorcu študentk in študentov. Zanima naju, ali obstajajo znaki za polarizacijo na tem področju in ali upravičeno lahko govorimo o delitvi na t. i. »zmagovalce« in »poražence« tudi na visokošolskem področju, pri čemer prvo opisuje skupino, ki naj bi iz razmer med epidemijo potegnila zase najboljše, drugo pa skupino, pri kateri so se med epidemijo in z njenimi posledicami že prej obstoječe težave le še bolj poglobile ter zapletle. Dotaknili se bova (v teoretičnem delu) tudi tega, kako je pandemija zaostрила še druga že prej pereča področja, npr. uporabo elektronskih naprav in čas, porabljen za zaslone, kar bova povezali predvsem s problematiko individualizma.

Ugotovitve bova strnili v razmislek, kako se lahko socialna pedagogika odziva na zaznano zaostrovanje razlik oziroma poglobljanje neenakosti in kako naj razmišlja o stopnjevanosti sprememb v trenutnem družbenem kontekstu.

PANDEMIJA IN POGLABLJANJE NEENAKOSTI

»Imam srečo, da imam dobro družinsko okolje in finančno podporo, brez tega ne vem, kako bi. Kljub temu se vseeno opazijo posledice oddaljenosti in izolacije, predvsem pri odnosih s sošolci, ki jih praktično ni.« (izjava iz nabora odprtih odgovorov na koncu anketnega vprašalnika)

Ena izmed nevrtačičnih točk sodobnega časa, ki najbolj prizadeva ravno mlade, je individualizem. Obenem je to tema, ki se zaostri v obdobju pandemije. O individualizmu, ki se še posebej razbohoti v obdobju zapiranja javnega življenja, govori na primer antropolog Dan Podjed (2021), ki v odlomku z naslovom *Ko izgine družba, je v ospredju posameznik* napiše: »Človek dobesečno potrebuje bližino, stik, dotik. In to moramo pač spet vrniti družbi, sicer se bomo dokončno atomizirali, družba se bo razblinila in potem se bo res mogoče uresničila ta napoved baronice Margaret Thatcher, dolgoletne predsednice vlade Združenega kraljestva, iz 80-ih let prejšnjega stoletja: Družba ne obstaja, obstajajo posamezniki, moški, ženske, družine. Družbe pa ni«. S tem poveže širšo temo neoliberalizma z individualizmom in oboje naveže na obdobje zadnje krize, torej pandemije. Podjed pristavi k temu še vidik uporabe zaslonov, ki so z individualizmom in spreminjanjem protokolov ter kulture medsebojnega komuniciranja izrecno povezani. Gre za to, da sodobna tehnologija komunikacijo na videz lajša in optimizira, po drugi strani pa jo tako intenzivno krni, da ni več celovita, kot je bila prej, ter ne nosi več potenciala, ki naj bi ga nosila. Podjed navaja raziskave, opravljene v ZDA, meni pa, da pri nas ni nič drugače, in sicer naj bi v času pred pandemijo »pred zasloni preždeli približno devet ur dnevno, med lockdowni pa odrasli kar trinajst ur dnevno. Kar pomeni, da nam je ostalo še tri ure budnega časa, ko smo odklopljeni, ko smo samo ljudje.« K temu še pristavi: »Menim, da v tem času nastaja novi človek, 'kovidski človek', ki bo definitivno živel drugače.« (prav tam)

To spremembo ena od anketiranih takole ubesedi: *»Če povzamem svoje doživljanje še s svojimi besedami: imam veliko srečo glede svojih bivanjskih možnosti in finančne situacije, saj sem lahko delala od doma med epidemijo, za kar se počutim zelo hvaležno. Kljub temu pa sem opazila, da sem bila letos zelo anksiozna v primerjavi s prejšnjimi leti.*

Izgubila sem stike z nekaj prijatelji, z drugimi smo se videvali redkeje. Za študij mi je povsem zmanjkalo motivacije. Prvič sem doživela nespečnost za daljše obdobje in panični napad.» (izjava iz nabora odprtih odgovorov na koncu anketnega vprašalnika)

Epidemija je z zapiranjem javnega življenja povzročila poglabljanje razkoraka med različnimi družbenimi skupinami na več nivojih. Dreesen idr. (2020) ter Ford idr. (2021) ugotavljajo, da je pandemija učinkovala direktno in indirektno na področje izobraževanja mladih ter njihovo splošno blagostanje. Obširne mednarodne raziskave so doslej večkrat dokazovale, da je socioekonomski status družine eden izmed najpomembnejših prediktorjev kasnejšega izobraževalnega uspeha mladih ljudi (npr. Bernstein, 1961; Dilnot, 2016). O vsem tem je seveda potrebno razmišljati v tesni interakciji s sistemom, ki lahko širši populaciji omogoča ali onemogoča napredovanje v izobraževalnem sistemu. V obsežnih raziskavah, v katere je bilo vključenih več evropskih držav, je bilo ugotovljeno, da imajo različne države tudi raznolike režime tranzicije in blaginje, ki mladim na zelo različne načine uokvirjajo možnosti napredovanja, izobraževanja ter vstopanja na trg dela tudi z vidika njihovega socialno-ekonomskega ozadja (Walther, 2006). Tu je predvsem potrebno poudariti, da nekateri režimi veliko več odgovornosti prenašajo na posameznike in/ali njihove družine (Razpotnik, 2011) kot drugi, ki imajo različne trajektorije zamišljene na veliko bolj univerzalno podprti osnovi.

Socialno-ekonomski status je torej že pred pandemijo veljal za enega od glavnih napovedovalcev izobraževalnih izidov učenk in učencev (Bernstein, 1961, Dilnot, 2016, Klundt, 2020). Poleg tega mnoge raziskave (Bagger idr., 2020) izpostavljajo, da družine in posamezniki z več ranljivostmi v obdobjih, kjer je podpora nedostopna oz. je njena dostopnost ovirana, težje vzpostavljajo že tako nestabilno ravnotežje in so tako posebej ranljive z vidika dodatnega kopičenja stisk in težav.

Poglejmo posledice pandemije na šolajoče se nekoliko podrobneje. Raziskava, izvedena s strani OECD v 59 državah, je ugotovila, da je med šolanjem na daljavo le polovica učečih lahko dostopala do vsebin učnih načrtov. Ugotavljajo tudi, da je bilo veliko prizadevanj s strani stroke usmerjenih v kontinuiteto ožjega vidika

(poučevanja ter učenja), manj prizadevanj pa je bilo posvečenih socialno-emocionalnim vidikom razvoja otrok in mladostnikov oz. njihovi splošni dobrobiti (Darmody idr., 2020). Pomembna sprememba za mlade, posebej za tiste iz deprivilegiranih družinskih okolij, so bile spremembe v dinamiki in atmosferi družinskega življenja (prav tam). Ob tem je potrebno izpostaviti še, da so se v času zaprtja javnega življenja in šolanja na daljavo na prepletu šole in družine prav tako dogajale pomembne spremembe, pri čemer je najbolj izrazita in v oči vpijoča ravno ta, da že prej izključeni starši (npr. priseljenci ali tisti z nižjim socialno-ekonomskim statusom) niso mogli nikogar nasloviti, ko so se znašli pred izzivi, za vzpostavitev novih komunikacijskih kanalov pa so potrebni viri, čas ter izkušnje. Ranljivejše družine so imele na področju povezovanja z viri moči v času izolacije vsekakor slabše izhodišče. Tudi že prej vzpostavljene komunikacije so se prekinile ali oslabile. Marsikomu so gole tehnično komunikacijske ovire preprečevale dostop do virov, na to pa so se seveda nalepili še številni subjektivni in odnosni vidiki dostopnosti podpore.

Ko je zaprtje dlje trajajoče in se ponavlja, je toliko več verjetnosti, da bodo posledice dolgotrajnejše, tako tiste, vezane na študijske rezultate, kot dolgoročneje posledice, kot so prezgodnja opustitev študija in poglobljanje razlik. Vse te prekinitve namreč delujejo tako, da mlade ljudi, posebej še tiste, ki so že tako ranljivi iz tega ali onega razloga, še bolj odklopijo od poteka študija ter odtujijo od prej ustaljenih načinov in postopkov učenja.

Raziskave, ki so pod drobnogled vzele poglede staršev na posledice epidemije, so ugotovile, da so tisti, ki živijo v bolj prikrajšanih okolij, toliko bolj zaskrbljeni za učinke, ki jih zaprtje javnega življenja ima na njihove otroke ali mladostnike (Alamdar-Niemann in Schomers, 2020). Če slednje soočimo še z dejstvom, da se ravno za to skupino med pandemijo tudi dostopnost strokovnih služb in oblik podpore skrči in oteži dostop, je slika poglobljanja neenakosti med družinami z boljšimi izhodišči in temi, s slabšimi, očitna.

Nekateri avtorji poleg tega opozarjajo, da se je obvladovanje krize v družinah odvijalo pretežno na plečih žensk, ki so skrbele tako za vsakodnevno organizacijo družinskega življenja kot tudi

za izobraževanje otrok, kar odpira pot trendu re-tradicionalizacije spolnih vlog (Kortmann in Schulze, 2020).

V nadaljevanju razdelava, kako se je prepuščenost družinskim virom, ki na splošno velja za katalizator poglobljanja neenakosti v družbi, v obdobju pandemije poglobila. V pričujoči situaciji analize posledic epidemije se zdi, da je prepuščenost sebi in družinskim virom nehote postala toliko bolj usodna, saj so se dostopi do mnogih institucionalnih virov pomoči zožili, otežili ali celo bolj ali manj začasno prekinili. Različne čakalne vrste, ne le znotraj zdravstva, ampak tudi v drugih sistemih, so se podaljšale, nekatere prej ustaljene institucionalne trajektorije pa so se povsem zabrisale. Oblikovala se je torej nova, kompleksnejša slika tranzicij v odraslost, ki temelji na starih neenakostih, vendar je močno zaznamovana tudi s strani novih, nedavnih kriz in posledic, ki so jih te pustile. To ilustrira naslednja izjava: *»Grozljiv strah pred tem, da s svojo šolo ne bom dobila nobene službe.«* (izjava iz nabora odprtih odgovorov na koncu anketnega vprašalnika)

Na splošno je pandemija mladim predstavljala velik izziv, saj je v njihova življenja vnesla še več negotovosti, poglobila individualizem, osamljenost in razkrojila že tako redke dobrine, kot so prostori, kjer mladi lahko gradijo pripadnost in prakticirajo participacijo ter sodelovanje in tudi praktično preizkušajo svoje veščine življenja v družbi.

Darmody idr. (2020) ugotavljajo tudi, da je lista učinkov posledic pandemije široka in raznolika. Mnogi raziskovalci si zastavljajo vprašanje, kaj taka prekinjena izobraževalna pot in s tem povzročene izgube pomenijo za izobraževalne izide in življenjske priložnosti mladih v širšem smislu. Ko gre za raziskovanje šolajočih se na stopnji osnovne in srednje šole, se kot ključni dejavnik poglobljanja neenakosti omenja družinsko oz. domače okolje šolajočih se in različna opremljenost tega okolja z viri, ki so potrebni za uspešno soočanje s šolanjem na domu ter drugimi spremembami, ki jih ustaveitev javnega življenja prinaša. Tudi na visokošolskem področju opremljenost primarnega okolja še igra vlogo, čeprav je ta lahko manj usodna kot na zgodnejših stopnjah izobraževanja. Raziskava Eurostudent, v katero je zajetih 21 držav, med njimi tudi Slovenija, raziskuje socialne dimenzije izobraževanja in njihov

vpliv na izbor, trajanje in zaključek študija ter na različne finančne, socialne in druge prepreke, s katerimi se študenti soočajo med študijem. Študija je za različne države pokazala, da imajo študenti iz bolj izobraženih družin boljše možnosti tako za vstop kot tudi za dokončanje študija (Evropska komisija, 2020, Eurydice, 2020, Hauthschildt idr., 2015). Študenti iz družin z višjim socialno-ekonomskim statusom čutijo večjo pripadnost študiju kot tisti, ki izhajajo iz družin z nižjim socialno-ekonomskim statusom (prav tam).

V obdobju zaprtja javnega življenja in študija na daljavo se vplivi primarnega okolja spet okrepijo, stopijo v ospredje, manj je drugih mehanizmov, ki bi morebitni negativni vpliv družinskega okolja lahko kompenzirale. Številni študentke in študenti so se primorani vrniti v okolje staršev, ki so ga prej že zapustili, tako da se na poti osamosvajanja zgodi zdrs v bolj odvisno fazo, ki naj bi bila že zaključena. Cook idr. (2021) poudarijo vidik udeležencev raziskave, izvedene na študentski populaciji, ki opozarjajo, da je vračanje v dom staršev zanje pomenilo spremembe v smeri infantilizacije in povečevanja nadzora. To je v skladu z razlago yoyoizacije tranzicij (Walther, 2006), ki nas opozarja, da se v sodobnosti prehodi v odraslost slikajo kot reverzibilni, podaljšani in z negotovimi izidi. Zdi se, da obdobja, kot je tudi kriza, povzročena s pandemijo, tovrstne negotove izide utrjujejo in prispevajo k potrebi po vračanju v pretekle faze, za katere je značilna večja odvisnost mladih od odraslih.

Zgoraj povedano lepo ilustrira spodnja izjava ene izmed anketiranih študentk:

»Želim poudariti to, da nekateri ne živimo v spodbudnem okolju. Večji del lockdowna sem preživela s starši, ki to okolje ustvarjajo. Soočala sem se z vsakodnevno bolečino. Še danes se. Ta čas je na meni pustil veliko večje posledice, kot bi si želela. Vsakodnevni boj, bolečina. Moti me, da fakulteta od nas zahteva (ali vsaj nekateri izvajalci predmetov) 100-odstotni nastop pri predmetu. Dejstvo je, da sama nisem edina v tem. Z nasiljem v družini se sooča kar velik delež ljudi. Malo sočutja, tudi kar se tiče obveznosti.« (izjava iz nabora odprtih odgovorov na koncu anketnega vprašalnika)

V nadaljevanju predstaviva vidik togosti izobraževalnega konteksta, ki onemogoča prožne pristope. Izpostaviva, da je prevlada

javnozdravstvenega diskurza v obdobju pandemije še posebej uničujoča z vidika potrebne prožnosti odzivanja v sistemu.

Šolski prostor je osredotočen predvsem na storilnost, torej končne izdelke, kvantificirano uspešnost ter nemoteče vedenje. Znani nemški raziskovalec mladine Hurrelmann (2021) poudarja, da se morajo naloge šole v sodobnem času spremeniti. Šola naj ne bi le izobraževala in kvalificirala, ampak tudi pripravljala na socialno, gospodarsko življenje, uporabo medijev in družbeno participacijo. To pomeni prehod od šole z močnim poudarkom na predmetih in gradivih k procesno usmerjeni šoli, ki izhaja iz razvojnih potreb učencev ter upošteva duh časa. Tog izobraževalni okvir oz. naravnost otežuje morebitne prožne odzive, ki so posebej potrebni in dragoceni v kriznih situacijah. Višje stopnje izobraževanja pri tem seveda niso nobena izjema, prej bi lahko rekli, da so s svojo osredotočenostjo zgolj na storilnostni del izobraževanja toliko bolj necelostno usmerjene in zato morda tudi slepe za druge plati razvoja in počutja učečih. Naša in sorodne raziskave postavljajo pod vprašaj ustreznost primata zgolj storilnostne usmerjenosti visokošolskega prostora, saj se tako v strokovni kot tudi laični javnosti vse bolj odpira tema socioekonomskih ter psihosocialnih stisk tudi med študentsko populacijo. Zdi se, da je ravno obdobje pandemije pogovor o tej temi, torej študentski populaciji v povezavi z materialnimi in psihosocialnimi stiskami, okrepilo in potisnilo v ospredje. Nacionalni inštitut za javno zdravje je opravil raziskavo (Cesar idr., 2021), ki je v javnost prinesla alarmantne podatke v zvezi z duševnimi oz. psihosocialnimi stiskami študentske populacije. Za ilustracijo: pred pandemijo je 31,6 % študentov v primeru duševne stiske poiskalo pomoč, medtem ko je v času pandemije pomoč v primeru duševne stiske poiskalo kar 56 % udeleženih, od tega jo je približno tretjina oseb iskala pogosto. S povečanjem psihosocialnih stisk študentske populacije se povezuje tudi nekaj aktualnih projektov oz. iz socialnopedagoške stroke porojenih odzivov, ki se odzivajo na porast psihosocialnih stisk študentkov (Psihosocialna svetovalnica UL) ter njihovih socialno-ekonomskih stisk (Srčna univerza) – oboje je omenjeno tudi na drugih mestih te iste izdaje revije.

Kako torej konkretno v obdobju pandemije razmišljati o alternativah primatu storilnosti? Avtorji Darmody idr. (2020) ugotavljajo, da bi ravno razbremenitev učiteljev glede striktnega upoštevania ukrepov, ki prihajajo od zgoraj navzdol, pospremljeni z birokracijo, administracijo in strahom, omogočila več prostora za alternativne pristope, s katerimi bi lahko v svojih lokalnih mikrokontekstih na svoje avtonomne načine premostili poglobljanje razlik med skupinami oz. poskušali sodelovati pri soustvarjanju odgovorov. Že tako ogroženo področje sprejemanja avtonomnih odločitev učiteljev je bilo med pandemijo zaradi centralno posredovanih ukrepov in dominacije javnozdravstvenega diskurza še bolj načeto (prav tam). Podobno bi seveda lahko trdili za visokošolsko učiteljstvo in visokošolsko področje nasploh. Če je torej učenje in poučevanje videno kot predvsem nabor predpisanih nalog, je prostor nujne prožnosti, npr. uvajanja prožnih pedagoških pristopov, ki naj bi jo učitelji v kriznih trenutkih odigrali, zelo omejen.

Spodnji citat povzame napetost, ki se v obdobju pandemije ustvari med javnozdravstvenim diskurzom, ki postane dominanten, in drugimi, ki so utišani, kar pa ima svojo ceno, ki jo (skupaj z ostalimi skupinami) na svoj način plačujejo tudi študentke in študenti.

»Grozljivo je spremljati dramo, ki se dela zaradi te epidemije. Z vsem spoštovanjem do obolelih, pokojnih in prizadetih zaradi pandemije ter do virusa, a kar je človeški um naredil iz tega, je dehumanizacija, manipulacija in škodljiv vpliv na izkustveno učenje v živo, na ekonomijo in družbeno življenje. Veliko nas je, ki smo zdravi, živimo normalno in si želimo še naprej normalno živeti brez ustrahovanja.« (izjava iz nabora odprtih odgovorov na koncu anketnega vprašalnika)

EMPIRIČNO PREVERJANJE TEZ O PRISOTNOSTI IN POVEČEVANJU MATERIALNE NEENAKOSTI V OBDOBJU PANDEMIJE

»Poskrbljeno je bilo za večino družbenih skupin, študentje pa smo ostali nekje ob strani. Določenega znanja, ki bi ga morali pridobiti ob šolanju na daljavo, ne bomo dobili nikoli in določenih praznin nikoli ne bomo

mogli zapolniti. « (izjava iz nabora odprtih odgovorov na koncu anketnega vprašalnika)

V tem delu izhajava iz vprašanja, koliko na področju visokega šolstva veljajo in vztrajajo podobni mehanizmi determinirajočega pomena materialnega statusa staršev na otroka, kot to lahko trdimo za nižje stopnje šolanja. Zanima naju tudi poglobljanje teh razlik v času epidemije. Na podlagi anketnega vprašalnika sva na najbolj splošni ravni želeli preveriti, ali obstajajo pomembne povezave med materialnimi pogoji bivanja in drugimi okoliščinami življenja študentk med pandemijo.

NAMEN IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

Namen empiričnega dela je na podlagi tistih rezultatov ankete, ki se dotikajo materialne podlage študija, poiskati povezave, ki bi pomagale odgovoriti, ali pri našem naboru raziskovanih oseb lahko potrdimo v teoretičnem delu razgrnjene teoretične predpostavke o povezanosti med (družinskim) socialno-ekonomskim statusom študentske populacije ter njihovim položajem med epidemijo. Analizirali sva tudi spremembe, povezane s socialno-ekonomskim statusom, ki so se zgodile v času epidemije. V manjšem delu naju je zanimala tudi povezava med socialno-ekonomskim statusom in prisotnostjo stisk ter socialno-ekonomskim statusom in doživljanjem študija v času epidemije. Sledili sva naslednjim vprašanjem:

- Zanimale so naju povezave, ki se statistično pomembno povezujejo z variablami, vezanimi na socialno-ekonomski status študentke; s čim vse se torej različne skupine glede na socialno-ekonomsko preskrbljenost (ki jo lahko ocenjujemo s pomočjo več variabel) pomembno povezujejo.
- Preverjali sva, ali obstaja statistično pomembna povezava med obliko bivanja med epidemijo in zadovoljstvom s tem bivanjem.
- Preveriti sva želeli tudi, ali obstaja pomembna povezavo med materialnim statusom družine ter pojavnostjo duševnih stisk med epidemijo.

- Nadalje naju je zanimala povezava med morebitnim poslabšanjem materialnega položaja študentk med epidemijo s finančnim statusom njihovih staršev.
- Zanimala naju je tudi povezava poslabšanja materialnega statusa študentk med epidemijo z izgubo dela.
- Preverili sva tudi, s katerimi drugimi variablami iz nabora se povezuje variabla skrbi glede preživetja med epidemijo.
- Nadalje sva preverjali povezavo med izobrazbo staršev (kot pomembnim vidikom SES) z določenimi materialnimi okoliščinami izkušenj med epidemijo (stanovanjske razmere, materialni pogoji ipd.)
- Preverili sva še povezanost variable izobrazbe staršev z drugimi variablami materialnih okoliščin.
- Nazadnje naju je zanimalo še, ali duševne stiske, ki so se pojavljale med epidemijo, onemogočajo oz. zmanjšujejo aktivnost in prisotnost pri študiju.

METODOLOGIJA

V prispevku prikazujeva kvantitativno analizo dela podatkov raziskave z naslovom »Položaj študentov in študentk UL v razmerah covida-19«, ki smo jo izvedli na Oddelku za socialno pedagogiko Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani ob koncu študijskega leta 2020/21. Zasnova in izvedba raziskave sta predstavljeni v tej tematski številki v uvodnem članku z naslovom »Uvodnik: Spremembe študentskega življenja v obdobju epidemije covida-19«. Vzorec raziskave predstavlja 1424 študentk in študentov UL ter je natančneje predstavljen v omenjenem uvodniku. V tem prispevku so uporabljeni deli vprašalnika, ki vsebinsko ustrezajo namenu članka. Uporabili smo različne metode obdelave podatkov, ki so nam omogočali preverjanje pomembnosti povezav med spremenljivkami ter analizo razlik med zastavljenimi podskupinami (pri različnih vprašanjih so bile le-te definirane različno, odvisno od spremenljivk):

- izračunane so bile razlike v povprečjih med primerjalnimi skupinami;
- opravljeni so bili post-hoc testi za ugotavljanje statistične pomembnosti razlik;
- izračunani so bili korelacijski koeficienti (*Kendallov tau koeficient*).

OPIS INSTRUMENTARIJA

Instrumenti, ki sva jih uporabili, so večinoma tista vprašanja iz skupnega anketnega vprašalnika, ki so vezana na socialno-ekonomski status, na podlagi katerih sva analizirali različne vidike materialnega položaja in spreminjanja le-tega med epidemijo. To so:

- zadovoljstvo z bivalnimi pogoji: *Kako bi ocenili svoje bivalne pogoje pred epidemijo in v letošnjem študijskem letu?* (4-stopenjska lestvica zadovoljstva);
- materialni pogoji za študij med epidemijo po področjih: *V letošnjem letu sem imel_a za svoje študijske potrebe večino časa na voljo: svojo sobo, svoj računalnik, dovolj dobro spletno povezavo, svoj osebni avtomobil ...;*
- najvišja dosežena izobrazba starša z višjo izobrazbo: *Označite izobrazbo tistega od svojih staršev/skrbnikov, ki je dosegel višjo izobrazbo!* (navedena lista možnosti);
- zadosten vir prihodkov staršev med epidemijo: *Ali so starši/skrbniki med epidemijo imeli vir prihodkov, ki omogočajo preživetje?* (da, oba; da, eden; ne, oba brez);
- viri preživljanja med epidemijo: *Navedite vire preživljanja med epidemijo!* (na voljo več možnosti: od podpore staršev, štipendije, dela do izposoje denarja ...);
- ocena finančne zmožnosti: *Ocenite, kako finančno pridete skozi mesec!* (odgovor na 4- stopenjski lestvici od zelo težko do zelo lahko);
- ocena skrbi glede preživetja v obdobju pandemije: *Ocenite svoje skrbi glede preživetja v letošnjem študijskem letu!* (5 možnosti na izbiro);

- razlogi za delo med pandemijo: *Razlogi za moje delo v letošnjem študijskem letu* (6 možnosti na izbiro).

Poleg tega sva iz instrumentarija vzeli še vprašanje prisotnosti duševnih stisk med epidemijo:

- prisotnost duševnih stisk med epidemijo: *Ali ste se v letošnjem študijskem letu soočali z duševnimi stiskami?* (možnost dveh odgovorov – da, ne).

Na koncu sva vključili še dve vprašanji, povezani s spremenjenim pristopom k študiju:

- aktivno pristopanje k študiju v času epidemije v primerjavi s prejšnjim obdobjem: *Označite, kako v tem študijskem letu v primerjavi z obdobjem pred epidemijo pristopate k študiju!* (aktivno/poglobljeno; možnosti odgovora: manj, ni sprememb, bolj);
- prisotnost pri študiju med epidemijo: *Pri študiju na daljavo sem v primerjavi z izvedbo na fakulteti pred epidemijo prisoten, prisotna.* (možnosti odgovora: več, enako, manj).

REZULTATI IN ANALIZA

Temeljno povezavo med materialnimi pogoji in pojavnostjo stisk študentk sva ugotavljali in preverjali na različne načine, ki jih bova predstavili in prikazali v nadaljevanju. V prvi vrsti sva spremenljivko materialnih pogojev za študij povezali s spremenljivko pojavnosti duševnih stisk v zadnjem letu (od časa anketiranja). Na podlagi izračuna korelacije med obema spremenljivkama ugotavljava, da so materialni pogoji za študij šibko, a vendar statistično pomembno povezani s pojavnostjo duševnih stisk ($\tau = 0,10$, $p < 0,001$). Nadalje ugotavlja, da so pomembne tudi razlike v materialnih pogojih za študij glede na prisotnost duševnih stisk: ($t(1189) = 3,51$, $p < 0,001$, $d = 0,26$):

- študenti z duševnimi stiskami ($n = 921$): $M = 1,32$, $SD = 0,52$,
- študenti brez duševnih stisk ($n = 270$): $M = 1,20$, $SD = 0,41$.

Zgoraj navedeni sta dve različni, a obe zelo osnovni potrditvi za povezanost pojavnosti duševnih stisk med pandemijo in materialnih pogojev.

Nadalje naju je zanimalo, ali je oblika bivanja (kje študenti bivajo med epidemijo) povezana z drugimi spremenljivkami iz nabora. Potrdili sva statistično pomembno povezavo med obliko bivanja ter zadovoljstvom z bivanjem, ki pa ni presenetljiva. Obstaja statistično pomembna razlika med skupinami z zadovoljstvom z bivanjem med epidemijo, pri čemer največje zadovoljstvo izražajo tisti, ki so bivali v lastnem stanovanju, manjše tisti, ki so bivali v najetem stanovanju ali s starši, najbolj nezadovoljna pa je skupina tistih, ki so med epidemijo bivali v študentskem domu.

Razlike z zadovoljstvom z bivanjem v času epidemije se med načini bivanja med epidemijo pomembno razlikujejo ($F(3,1197) = 6,04; p < 0,001$).

PREGLEDNICA 1

Oblika bivanja v povezavi z zadovoljstvom z bivanjem: povprečja po skupinah (n = 1181)

oblika bivanja	M	SD
s starši	2,91	0,93
študentski dom	2,86	0,91
najeto stanovanje	2,93	0,86
lastno stanovanje	3,37	0,75

Ko sva različne podrobnejše vidike materialnega blagostanja povezovali s pojavnostjo duševnih stisk, sva na pomembno povezavo naleteli še na področju izposojanja denarja – tisti, ki so si izposojali denar, so pogosteje poročali o pojavnosti duševnih stisk. Kot pomembno povezana s pojavnostjo duševnih stisk med pandemijo se je pokazala še lastna ocena finančne zmožnosti, pri čemer študenti s prisotnimi duševnimi stiskami svoj materialni status ocenjujejo kot slabšega od tistih brez duševnih stisk.

Ocena materialnega statusa ter pojavnost duševnih stisk sta torej pomembno povezani, kar potrjuje koeficient: $\tau = 0,22$, $p < 0,001$.

Pomembne so tudi razlike v oceni materialnega statusa glede na prisotnost duševnih stisk ($t(1194) = -8,362$, $p < 0,001$, $d = 0,61$):

- študenti z duševnimi stiskami ($n = 926$): $M = 2,59$, $SD = 0,94$ in
- študenti brez duševnih stisk ($n = 270$): $M = 3,11$, $SD = 0,77$.

Ostala področja, ki kažejo materialni status (podpora staršev, prejemanje štipendije, razne oblike dodatne finančne pomoči, delo med študijem ali prisotnost lastnih prihrankov), se niso izkazala za statistično pomembno povezana s pojavnostjo duševnih stisk med pandemijo.

V nadaljevanju poskuša empirično zajeti še bolj dinamičen vidik pomena materialnega položaja družine študenta in njegovega položaja med epidemijo s fokusom na spremenljivke, ki izražajo spremembe med epidemijo.

Preverili sva, kako močno in pomembno je spremenljivka poslabšanje finančnega stanja med epidemijo povezana s spremenljivkama, ki izkazujeta materialni status staršev.

Izračunani so Kendallovi tau koeficienti. Sprememba od preteklega leta je izračunana kot razlika v oceni finančnega položaja v letu izvedbe anketiranja in pred epidemijo. Višje vrednosti pri izobrazbi pomenijo višjo izobrazbo, pri dohodku staršev pa slabše stanje. Višje finančno stanje študenta v obdobju epidemije je tako pozitivno z dohodkom staršev (verjetneje, da sta imela oba ali vsaj eden vir dohodka).

PREGLEDNICA 2

Povezanost spremembe finančnega stanja med epidemijo s socialno-ekonomskim statusom staršev

	1	2	3	4
finančno stanje letos	—	0,653**	0,187**	-0,286**
spmemba od lani	0,653**	—	0,112**	-0,199**
izobrazba starša	0,187**	0,112**	—	-0,118**
dohodek staršev	-0,286**	-0,199**	-0,118**	—

V nadaljevanju preverjava, ali se poslabšanje materialnega položaja študentke med epidemijo pomembno povezuje z izgubo dela. Izračunali sva Kendalllove tau koeficiente, ki potrjujejo statistično pomembnost povezav med materialnim položajem študentke med epidemijo ter izgubo dela (**PREGLEDNICA 3**).

PREGLEDNICA 3

Povezava med poslabšanjem finančnega stanja študenta z izgubo dela

	fin. stanje letos	sprememba od lani
fin. stanje letos	—	0,653**
sprememba od lani	0,653**	—
ohranil delo	0,098**	0,141**
izgubil	-0,269**	-0,300**
občasno	-0,105**	-0,092**
začel	0,007	0,058*
ne delam	0,208**	0,186**

Opombe: **p < 0,01, *p < 0,05

V nadaljevanju preverjava, s katerimi spremenljivkami je najmočnejše povezano vprašanje skrbi glede preživetja. Podatke pri vprašanju *Skrbi glede preživetja v aktualnem študijskem letu (med epidemijo)* sva rekodirali tako, da sva tistim, ki so poročali o skrbeh, pripisali vrednost -1 , tistim, ki so poročali o skrbeh in njihovi odsotnosti ali ne o enem in ne o drugem, vrednost 0 , tistim, ki so poročali o odsotnosti skrbi, pa vrednost 1 . V nadaljevanju so spet predstavljeni Kendallovi tau koeficienti.

Povezava med skrbjo in izgubo dela, prikazana v **PREGLEDNICI 4**, je statistično pomembna.

PREGLEDNICA 4*Povezava med skrbmi ter izgubo dela*

	(manj) skrbi glede preživetja
ohranil delo	0,093**
izgubil	-0,270**
občasno	-0,090**
začel	0,011
ne delam	0,192**

*Opombe: **p < 0,01*

V nadaljevanju preverjava povezavo med virom prihodkov staršev in skrbmi študenta med epidemijo. Ugotavlja, da velja: če so starši imeli manj prihodkov (če je vir prihodka imel samo eden ali nobeden od staršev), so imeli študenti več skrbi ($\tau = -0,26$, $p < 0,001$).

PREGLEDNICA 5*Povezanost med skrbjo med pandemijo in viri preživljanja med pandemijo*

	(manj) skrbi glede preživetja
podpora staršev/skrbnikov/drugih sorodnikov	0,233**
štipendija	0,034
razne oblike dodatne finančne pomoči (državne in nevladne)	-0,063*
delo med študijem	-0,150**
lastni prihranki	0,055*
izposoja denarja	-0,197**

*Opombe: **p < 0,01, *p < 0,05*

Nadalje preverjava povezanost med skrbjo med pandemijo in viri preživetja, ki se je prav tako izkazala za statistično pomembno.

Nadalje sva želeli preveriti povezave med izobrazbo staršev (kot pomembnim vidikom SES) in izbranimi materialnimi okoliščinami izkušenj med epidemijo (stanovanjske razmere, materialni pogoji ...). Razlike v izobrazbi starša glede na stanovanjske okoliščine študentke se niso izkazale kot statistično pomembne ($F(3,1144) = 0,793$, $p = 498$, $f = 0,05$), verjetno lahko to odsotnost pomembnosti povezave pripišemo precejšnjim razlikam v velikosti primerjanih skupin (samo 21 jih je bivalo v študentskem domu, velika večina s starši).

PREGLEDNICA 6

Bivanje med pandemijo ter izobrazba staršev: povprečja po skupinah

	N	M	SD
s starši	895	5,05	1,181
študentski dom	21	4,71	1,231
najeto stanovanje	160	5,11	1,091
lastno stanovanje	72	5,13	1,221

Nekatere druge spremenljivke so statistično pomembno povezane z izobrazbo staršev (**PREGLEDNICA 7**), in sicer zadovoljstvo z

PREGLEDNICA 7

Izobrazba staršev v povezavi z izbranimi spremenljivkami ocene zadovoljstva z bivanjem, skrbmi ali finančnega stanja

	izobrazba starša
zadovoljstvo z bivanjem	0,123**
število oseb	-0,027
ocena finančnega stanja	0,187**
(manj) skrbi glede preživetja	0,155**

Opombe: ** $p < 0,01$

obliko bivanja med epidemijo, lastna ocena finančnega stanja ter manj skrbi glede preživetja. Število oseb, ki skupaj bivajo v stanovanju, ni statistično pomembno povezano z izobrazbo staršev.

Za konec sva preverili še, ali duševne stiske, ki so se pojavljale med epidemijo, onemogočajo oz. zmanjšujejo aktivnost in prisotnost pri študiju. Na podlagi izračuna koeficienta Kendallov tau ugotavljava, da tudi v tem primeru statistična pomembnost obstaja, in sicer med duševnimi stiskami in aktivnostjo ter prisotnostjo pri študiju.

PREGLEDNICA 8

Korelacije med prisotnostjo duševnih stisk med pandemijo in odnosom do študija

	odsotnost duševnih stisk	bolj aktiven pristop	bolj poglobljen pristop	manj prisotnosti
odsotnost duševnih stisk	—	0,168**	0,187**	-0,109**
bolj aktiven pristop	0,168**	—	0,718**	-0,465**
bolj poglobljen pristop	0,187**	0,718**	—	-0,394**
manj prisotnosti	-0,109**	-0,465**	-0,394**	—

Opombe: **p < 0,01

Povezave, ki se nanašajo specifično na spremembe materialnega statusa med pandemijo, so naslednje: višje finančno stanje študenta v obdobju epidemije je pozitivno povezano z dohodkom staršev. Potrdili sva tudi statistično pomembnost povezav med materialnim položajem študenta in izgubo dela med pandemijo. Pokazalo se je še, da so imeli študenti med epidemijo pomembno več skrbi, če so imeli starši nižje prihodke. Nazadnje sva potrdili še statistično pomembno povezavo med duševnimi stiskami in aktivnostjo ter prisotnostjo pri študiju.

Pojavnost duševnih stisk med epidemijo je statistično pomembno povezana z materialnim statusom družine, z vidikom

izposojanja denarja ter s subjektivnim vidikom lastne ocene materialnega statusa.

Povezav med skrbmi in stiskami študentov med epidemijo z različnimi materialnimi okoliščinami družine ali njih samih so dokaj pogoste in jih potrjujejo različne spremenljivke. Ne glede na to, da naš vzorec ni reprezentativen, lahko zaradi mnoštva teh tendenc vendarle potrdiva, da je materialni status študentke in njene družine med samo epidemijo pomemben vir njenih skrbi in stisk, tudi na študijskem področju.

Med rezultati je torej kar nekaj različnih področij, ki nakažejo ali potrjujejo poslabšanje socialno-ekonomskega položaja študentkov med epidemijo in povezavo med duševnimi stiskami, zaznanimi med epidemijo, in različnimi vidiki socialno-ekonomskega statusa študentke oz. študenta.

Dodatno potrditev za sprejem teze o zaostrovanju materialnih neenakosti študentske populacije sva našli v nizu odprtih odgovorov (od katerih so nekateri nanizani v članku kot citati v poševnem tisku), ki so jih lahko študentke podale ob koncu reševanja ankete. Iz njih je bilo opaziti vzorec, ki je izražal bodisi izrazito pozitivne vtise pandemije (na primer: *imela sem več časa za ukvarjanje sama s seboj, jedla sem bolj kakovostno hrano*) pa do izrazito negativnih (na primer: *to je bilo najtežje obdobje v mojem življenju, še enega zaprtja javnega življenja ne bi preživel(a)*). Iz dojemanja pandemije kot priložnosti za osebni razvoj in krepitev zdravega načina življenja pa veje tudi duh individualizma, ki je neke vrste »socialni virus«, ki ga je pandemija izrazito okrepila in mu omogočila, da se še bolj razbohoti, kot je bil razbohoten že prej; diskurz javnega zdravstva pa mu je dodal tudi veliko legitimnost. Ukvarjanje s seboj in zdravim slogom življenja je privilegij zgolj nekaterih (tistih ekonomsko pre-skrbljenih), ne glede na socialno-ekonomski status pa ukvarjanje s seboj sodobne posameznice in posameznike na dolgi rok ropa občutka za skupno, za kolektive, skupnosti in občutenje dejstva vzajemne soodvisnosti ter zaupanja v skupno prihodnost.

SKLEPI: VLOGA SOCIALNE PEDAGOGIKE PRI SOOČANJU S POST-PANDEMIČNIM POGLABLJANJEM NEENAKOSTI

»Za nekoga, ki ima duševne težave, je študij že tako težak, med epidemijo toliko bolj.« (izjava iz nabora odprtih odgovorov na koncu anketnega vprašalnika)

V raziskavi je bilo torej potrjenih nekaj tendenc, ki so v sozvočju tudi z drugimi viri (npr. Hauschildt idr., 2015), in sicer, da so se stiske med pandemijo namnožile in razlike poglobile, s čimer lahko potrdiva svojo osnovno tezo, da je obdobje pandemije povečalo, poglobilo in zaostriło materialne neenakosti, ki so sicer obstajale že prej. Tudi rezultati raziskave Evropske študentske zveze (Doolan idr., 2021) kažejo ovire, s katerimi se študenti soočajo med pandemijo, od tega jih izpostaviva nekaj, ki se nedvomno prekrivajo z ugotovitvami naše raziskave:

- skoraj 60 % študentov je poročalo, da nimajo vedno zanesljive internetne povezave;
- skoraj 70 % jih je poročalo, da nimajo vedno dostopa do študijskega gradiva;
- skoraj 35 % jih pogosto nima mirnega prostora za študij;
- skoraj 40 % študentov, ki so delali med študijem, je izgubilo službo;
- v akademski dejavnosti so se pogosto počutili frustrirane, tesnobne, niso vedeli, kaj pričakovati;
- o nižji ravni splošnega počutja so poročali študenti brez podpore in socialnih omrežij;
- skoraj 10 % jih je navedlo, da nimajo več ljudi, ki bi jim lahko zaupali, da bi jim pomagali pri reševanju težav.

Sklep nadaljujeva z ugotovitvijo avstralske raziskave s podobnim namenom (Cook idr., 2021), ki ugotavlja, da udeleženi študentje pandemije niso zaznali kot nečesa, kar bi popolnoma spremenilo njihove prihodnje trajektorije, so pa zaznali mnoge zamike, zaoznanke, skrbi, da bodo ostali zadaj, ki vodijo v potrebo po tem, da ponovno razmislijo o svojih načrtih. V tem ponovnem razmisleku

se mora ciljni skupini (kar so v našem primeru študenti), pridružiti tudi socialnopedagoška stroka. Skupaj s ciljnimi skupinami, tudi temi, ki jih je v smislu psihosocialnega stanja šele epidemija postavila v ospredje (in študentska populacija je taka skupina), moramo razmišljati o kvalitativno drugačnih razumevanjih sedanjosti, v luči katerih bodo besede »zaostanek«, »razkorak«, »prepad« ponovno premišljene.

Pri razumevanju socialne pedagogike se lahko vrnemo k enemu od njenih začetnikov, Klausu Mollenhauerju (1964, s.19), ki pravi: »Vse, kar lahko rečemo o socialnem delu (nanaša se tudi na socialno pedagogiko, op. a.), je smiselno samo v odnosu do družbenih struktur.« Socialna pedagogika kot znanost in praksa ni identična socialni politiki, saj se ukvarja s kompleksnimi in konkretnimi življenjskimi pogoji njenih vsakokratnih uporabnikov. Sooča se s konkretnimi konflikti in krizami posameznikov, družin in skupin v njihovem življenjskem okolju. Njihova povezanost s strukturinimi problemi družbe, z družbenimi neenakostmi, ranljivostmi, oblikami socialne izključitve in diskriminacije je včasih zelo jasna, v nekaterih primerih pa lahko zelo kompleksna in zakrita.

Na splošno pandemija zastruje številne družbene probleme in se v njihovo bistvo zareže veliko bolj jasno kot prej. Čeprav virus povzroča individualno bolezen, nastale krize ni mogoče rešiti individualno, temveč le družbeno, politično, gospodarsko in socialno. Še posebej, ker je ta kriza pravzaprav le vidik veliko širše krize, in sicer krize neoliberalizma, globalizacije in še širše – okoljske krize. Zdaj postaja veliko bolj jasno, da se posamezni družbeni problemi dejansko nanašajo na širše družbene kontekste. Uporabnik pomoči je nosilec simptomov družbenih pretresov. Na individualni ravni jih ni mogoče ustrezno razumeti in razrešiti. Vsekakor pa se v trenutni krizi, ki jo spremlja zaostrovanje družbenih problemov, individualni pristop k reševanju ne zdi več zadosten. Ob tem se postavlja vprašanje, kako bi se lahko socialna pedagogika bolj vključevala v politiko in se osredotočala na izboljšanje življenjskih razmer, kar vključuje konkretno in praktično delo na področju odpravljanja družbene neenakosti (Lutz idr. 2021).

Vrnitev k staremu načinu življenja in prej običajnemu vsakdanu ni več možna. V tem kontekstu nastajajo naraščajoče negotovosti,

kjer študije opozarjajo na občutke izgube smisla življenja, nezaupanje v lastne vizije, želje in načrte. Življenjski potek je za veliko ljudi postal ogrožen (Cook idr., 2021).

Stroke, kot je tudi socialnopedagoška, smo v tem obdobju soočene z novimi izzivi. Nismo še v polnosti dojeli, kako nas je obdobje pandemije kot družbo spremenilo, kaj šele, da bi lahko informirano in na dokazih sloneč delovali v smeri zmanjševanja na novo poglobljenih neenakosti ter korigiranja nepravilnosti in opozarjanja na spregledane vidike. Gotovo pa je pred nami že sedaj cela vrsta vidikov, na katere smo lahko pozorni in ki temeljijo na podatkih, izkušnjah in zaznanih trendih. Pričujoča raziskava kaže, da je tudi pri študentski populaciji iz našega vzorca zaznati dosti povezav med materialnim statusom družin in obsegom ter težo skrbi in stisk, ki so jih doživljali med pandemijo. Potrdimo lahko predpostavko, da materialni status družine torej ni pomemben prediktor uspeha zgolj pri nižjih izobraževalnih ravneh, ampak ob odsotnosti drugih kompenzacijskih mehanizmov, ki jih družba posameznikom omogoča, to ostaja tudi še na visokošolski ravni. Ker je obdobje pandemije z vidika poglobljanja že prej zaznanih neenakosti posebej ranljivo obdobje, je potrebno o preprečevanju sidranja teh neenakosti razmišljati toliko bolj.

V članku predvsem na podlagi analize obstoječih teoretičnih virov izpostavlja še napetost med javnozdravstvenim diskurzom, ki je med pandemijo postal dominanten, in drugimi diskurzi, ki so se mu morali podrediti. Morda tudi še zdaj, ko so javnozdravstvena tveganja zaradi virusa (trenutno) ukročena, ti drugi diskurzi latentno počivajo, uspavani od dolgotrajnega mučnega uveljavljanja zgolj administrativno vodenih ukrepov od zgoraj navzdol. Darmody idr. (2020) pišejo o tem, kako so bili med epidemijo v večini držav odloki in ukrepi vodeni s strani vladajočih državnih struktur ter prežeti predvsem z diskurzi javnega zdravja. Seveda je bilo to za zaježitev epidemije nujno, a je obenem dušilo in hromilo druge diskurze in potencialne rešitve, ki so morda bili prisotni, tleli kot ideje pod površjem, a v obstoječih razmerah niso imeli priložnosti vznikniti, se udejanjiti. Na področju visokošolskega izobraževanja in različnih področij, na katerih se udejestvuje socialna pedagogika, je to ključnega pomena. Vse te rešitve, ideje in kreativne poskuse

preprečevanja poglobljanja neenakosti je namreč potrebno uresničevati zdaj, ko za to v glavnem ni več javnozdravstvenih omejitev.

V obdobju zapovedane fizične razdalje so se seveda rojevale različne alternativne in kreativne prakse, ki so pokazale obstoj skupnosti in solidarnost ob upoštevanju fizične razdalje (npr. obiski institucij na način petja podoknic ali nastopov na atrijih, uporaba tehnologije za komunikacijo z bližnjimi tudi pri skupinah, ki tehnologije prej morda niso uporabljale). Mnoge od teh praks živijo tudi sedaj, ko z javnozdravstvenega vidika ohranjanje fizične distance ni več potrebno. Opozoriti pa velja, da navidezno udobje, ki ga tehnološke rešitve sodelovanja na daljavo še vedno omogočajo, lahko zahteva svojo ceno pri skupnostih in v družbi nasploh. Gotovo je, da tehnologija ne prispeva pozitivno k celjenju največje rane sodobnega časa, ki je individualizem. Vsakokratno vprašanje za udeležene v interakcijah in procesih tako ostaja, kako uravnnavati obe težnji (po včasih na videz poenostavljenih možnostih sodelovanja na daljavo in na drugi strani nujnosti fizičnega stika) ter med njima iskati ustrezno ravnotežje.

Ob vsem tem si je pomembno zastaviti tudi vprašanje, kako preprečevati dolgotrajnejši študijski ne-angažma, ki se lahko kaže na različne načine, kot je na primer absentizem v vseh svojih razsežnostih, o katerih že v času pred pandemijo piše Zaviršek (2019).

Socialnopedagoška zapuščina leži med drugim v kritični pedagogiki, ki temelji na tem, da je učenje lahko le kolektivno, participatorno, afektivno, problemsko, situirano, dialoško (kritični dialog), demokratično, raziskovalno, interdisciplinarno in aktivistično (Shor, 1992). Vse to je v polnosti izvedljivo zgolj ob fizični prisotnosti in skupnem naseljevanju fizičnih prostorov. Študij na daljavo lahko nudi potrebno dopolnitev, osnovo pa je potrebno zgraditi v živih medosebnih interakcijah. To je pomembno z dveh vidikov: z vidika profesionalnega formiranja bodočih strokovnjakinj in strokovnjakov za delo z ljudmi ter z vidika osebostnega oblikovanja mladih ljudi, ki so v tem trenutku vključeni v študij in ki jih atomizacija in individualizacija osebno prizadevata. Prizadevata jih lahko na način, da jim povzročata nepremostljive duševne stiske ob misli na prihodnost in sebe kot osamljen ter nepovezan

atom v njej, ali pa tako, da mladi atomizacijo normalizirajo in jo sprejmejo kot »novo realnost«, kar lepo ilustrira spodnja izjava:

»Tudi prej ni bilo čutiti povezave s fakulteto ali sošolci. Študij na daljavo omogoča več časa zase, bolj izkoriščen čas in bolj zdrav način življenja.« (izjava iz nabora odprtih odgovorov na koncu anketnega vprašalnika)

Poglobljanje dohodkovne neenakosti, katerega trende obstoječa raziskava na specifični, študentski populaciji nekako potrjuje, je še eden izmed najbolj perečih problemov sodobnega časa. Wilkinson in Pickett (2010) pokažeta, kako je širjenje prepada med materialno dobro stoječimi in materialno ogroženimi, torej notranja materialna neenakost znotraj posameznih držav, ključno povezano s široko paleto dejavnikov blagostanja ljudi v družbi. Povečevanje neenakosti je tako nekaj, kar ne ogroža le materialno slabše stoječih, pač pa ima rušilne posledice za celotno skupnost, saj niža raven zaupanja med ljudmi, izkazuje pa se tudi na mnogih konkretnih pokazateljih, kot so prevalenca duševnih stisk, prevalenca uporabe prepovedanih drog, stopnja umorov, ljudi, ki so zaprti, pa vse do nižjih izobraževalnih dosežkov ter slabšega zdravstvenega stanja – vse to v državah z večjo neenakostjo. Spričo tega je pomembna naloga naše stroke, da o zmanjševanju neenakosti razmišlja in išče pristope, ki bodo tako na mikro- kot na mezo- ter makroravni pomagali ustvarjati bolj egalitarne pogoje življenja. Področje študija in delovanja v širšem izobraževalnem sistemu nudi veliko priložnosti za odpiranje teh tem, tako na teoretični kot tudi na bolj izkustvenih ali akcijskih ravneh.

Socialna pedagogika lahko na področju zmanjševanja neenakosti specifično študentske populacije obudi svojo že siceršnjo usmeritev k podpori raznolikim tranzicijam v odraslost in se na ta način odzove na negotove trajektorije mladih, ki jih je obdobje pandemije še bolj zmedlo in zabrisalo. Mladi poskušajo v odraslo obdobje prehajati na raznolike načine, so iznajdljivi in iščejo nove, tudi kreativne načine. To raznolikost pa je potrebno prepoznati in podpreti tudi na sistemski ravni. Prepoznavanje raznolikih tranzicij in razvijanje podpore za tiste z manj družinske opore je eden glavnih mehanizmov, s katerim se lahko lotevamo v pričujočem članku ključno izpostavljene teme odvisnosti študentske populacije

od materialnega statusa staršev. Vsakršni mehanizmi prepoznavanja ranljivih skupin, ki bi bili sicer prepuščeni odvisnosti zgolj od lastnih družin, so lahko pomemben korak k večanju socialne mobilnosti in posledično povečevanju enakosti.

Naj še poudariva, da skupina študentk in študentov nikakor ni homogena skupina, kar poudarjajo tudi Cook in sodelavci (2021). O tem pričajo njihovi razpršeni, raznoliki odgovori ter pogosto nasprotujoče si interpretacije izzivov sodobnega časa. Med njimi obstajajo mnoge stične in povezovalne teme, vendarle pa so tudi znotraj študentk in študentov prisotne podskupine, ki imajo slabši izhodiščni položaj in se soočajo z več ovirami. Naloga naše stroke je, da opozarja na te vsakokrat na nove zapostavljene skupine, kot so npr. študenti tujci, ter se zavzeta za urejanje njihovega legalnega položaja v smeri zagotavljanja enakih možnosti, posebej še v obdobjih krize oz. njenih posledic, na kar opominja naslednja misel: *»V času epidemije je bil študij še posebej težak – zlasti za tuje študente. Številni profesorji, asistenti in celo kolegi niso razmišljali, s čim imamo opraviti. Finance, dokumenti, tuj jezik in odtujenost od družine. V tem študijskem letu se ni bilo mogoče učinkovito učiti, kaj šele uživati in postaviti plodna tla za dobro prihodnost in nadaljnji napredek.«* (izjava iz nabora odprtih odgovorov na koncu anketnega vprašalnika)

Vendar pa trenutna kriza odpira tudi nove prostore in nove možnosti za socialno pedagogiko, ki kaže drugačen, preobličen pogled na njeno osnovno dejavnost – vsakodnevno delo z socialnimi in individualnimi izzivi. Pravzaprav je poudarek na družbenih problemih vse ostrejši, njihove družbene, ekonomske in politične strukture je lažje prepoznati. Pandemija je nastopila kot katalizator in je omogočila, da to bolj jasno prepoznamo. Socialna pedagogika se mora bolj kot doslej soočiti s temi strukturnimi neenakostmi, kjer ne gre zgolj za prilaganje metod dela, ampak za njihovo preoblikovanje.

Kaj vse torej pomeni socialna pedagogika v »novi normalnosti«? S pandemijo se je utrdila ideja globalnega državljanstva in soodvisnosti, kar je v skladu z že prej prisotnimi trendi zavze-manja za človekove pravice, na oder pa sta stopila tudi globalno učenje ter okoljska ozaveščenost kot novi obzorji, znotraj katerih mora socialna pedagogika razmišljati o sebi. Gre za velike izzive

sodobnosti, spričo katerih se lahko socialna pedagogika naposled oddalji od dihotomije individualno – družbeno.

LITERATURA

- Alamdard-Niemann, M. in Schomers, B. (2020). Die Akzeleration der Marginalisierung – Bildungsungerechtigkeit im Ausnahmezustand. V M. Alamdar-Niemann in B. Schomers (ur.), *Corona, Gesellschaft und Soziale Arbeit: Neue Perspektiven und Pfade* (str. 132–149). Beltz.
- Bagger, A., Roos, H. in Engvall, M. (2020). Directions of intentionalities in special needs education in mathematics. *Educational Studies in Mathematics*, 104(1), 41–63.
- Bernstein, B. (1961). Social structure, language and learning. *Educational Research*, 3 (3), 163–176.
- Cesar, K., Crnkovič, N., Selak, Š., Šorgo, A. in Gabrovec, B. (2021). *Raziskava o doživljanju epidemije COVID-19 med študenti: poročilo o opravljeni raziskavi (med izrednimi študenti)*. Nacionalni inštitut za javno zdravje.
- Cook, J., Threadgold, S., Farrugia, D. in Coffey, J. (2021). Youth, precarious work and the pandemic. *Young*, 29(4), 331–348.
- Černe, K. in Antić, J. (2021). The Relationship Between Education Policy and the Pedagogical Profession During the Coronavirus Epidemic. *Sodobna pedagogika*, 72(138).
- Darmody, M., Smyth, E. in Russell, H. (2020). The implications of the COVID-19 pandemic for policy in relation to children and young people. *ESRI Surv. Stat. Rep. Ser*, 94.
- Dilnot, C. (2016). How does the choice of A-level subjects vary with students' socio-economic status in English state schools? *British Educational Research Journal*, 42(6), 1081–1106.
- Doolan, K., Barada, V. in Burić, I. in Krolo, K., in Tonković, Z., Scukanec Schmidt, N., Napier, R. in Darmanin, M. (2021). *Student life during the COVID-19 pandemic: Europe-wide insights*. European Students' Union. Pridobljeno s https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2021/04/0010-ESU-SIderalCovid19_WEB.pdf
- Dreesen, T., Akseer, S., Brossard, M., Dewan P., Giraldo, J.-P., Kame, A., Mizunoya, S. in Ortizi, J. S. (2020). *Promising practices for equitable*

- remote learning. Emerging lessons from COVID-19 education responses in 127 countries. Innocenti Research Brief. UNICEF.*
- European Commission, Directorate General for Education, Youth, Sport and Culture (DG EAC) (2020). *Erasmus+ and European Solidarity Corps: Survey on the impact of COVID-19 on learning mobility activities.* Pridobljeno s https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/documents/coronavirus-learning-mobilities-impact-survey-results_en
- Eurydice (2020). *Equity in school education in Europe: Structures, policies and student performance.* Pridobljeno s https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/eurydice-brief-equity-school-education-europe_en
- Ford, K., Cueto, S., Pankhurst, A., Singh, R. in Thang, N. (2021). *COVID-19 could reverse two decades of progress: Emerging policy recommendations to support young people in developing countries.* Young Lives.
- Geier, W. (2020). Für eine nachhaltige Risikokultur. *Blätter für deutsche und internationale Politik* 5, 29–32.
- Hauschildt, K., Gwoś, C., Netz, N. in Mishra, S. (2015). *Social and economic conditions of student life in Europe: Synopsis of Indicators. EUROSTUDENT V 2012–2015.* Pridobljeno s https://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EVSynopsisofIndicators.pdf
- Hurrelmann, K. (2021). *Eine neue Generation von Jugendlichen braucht eine neue Generation von Schulen.* Pridobljeno s <https://www.bildung-mv.de/export/sites/bildungsserver/downloads/Lehrer/Bildungspolitik-Neue-Generation-Schuler-Braucht.pdf>
- Klunt, M. (2020). *Krisengerechte Kinder statt kindergerechtem Krisenmanagement? Eine Studie zu Auswirkungen der Corona-Krise auf die Lebensbedingungen junger Menschen.* Pridobljeno s https://www.linksfraktion.de/fileadmin/user_upload/200608_Studie_Corona_Kinderland.pdf
- Kortmann, B. in Schulze, G. (ur.) (2020). *Jenseits von Corona. Unsere Welt nach der Pandemie – Perspektiven aus der Wissenschaft.* Transcript.
- Lutz, R., Steinhaußen, J. in Kniffki, J. (ur.) (2021). *Corona, Gesellschaft und Soziale Arbeit. Neue Perspektiven und Pfade.* Beltz Juventa.
- Mollenhauer, K. (1964). *Einfuehrung in die Sozialpaedagogik.* Belz.

- Podjed, D. (2021). Ko izgine družba, je v ospredju posameznik. Pridobljeno s <https://e-utrip.si/dr-podjed-dober-dan-kovidski-clovek/>
- Razpotnik, Š. (2011). It is all up to me: Access to education and the discourse of individual responsibility. *Teorija in praksa*, 48(5), 1446–1465.
- Schmidbauer, W. (2020). Corona erleben. V A. Nassehi in P. Felixberger (ur.), *Kursbuch 203, ÜberLeben* (str. 8–21). Murmann.
- Shor, I. (1992). *Empowering Education. Critical Teaching for Social Change*. The University of Chicago Press Books.
- Skubic Ermenc, K., Kalin, J. in Mažgon, J. (2021). How to Run an Empty School: The Experience of Slovenian School Heads During the COVID-19 Pandemic. *SAGE Open*, 11(3). <https://doi.org/10.1177/21582440211032154>
- Volkmer, M. in Werner, K. (ur.) (2020). Die Coronagesellschaft. *Analysen zur Lage und Perspektiven für die Zukunft*. Transcript.
- Walther, A. (2006). Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *YOUNG*, 14(2), 119–139.
- Wilkinson, R. in Pickett, K. (2010). The spirit level: Why equality is better for everyone. Bloomsbury Press.
- Zaviršek, D. (2019). *Skrb kot nasilje*. Založba/* cf.

IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK, PREJET APRILA 2022